

(NE)PRIJAZNI ZMAJI V SLUŽBI POLONISTIČNE EKOGLOTODIDAKTIKE – INTERKULTURNI POGOVOR O EKOLOGIJI Z UPORABO LEGEND¹

Članek se osredotoča na poljski kulturem reke Visle, kot ga je opredelil Maciej Rak, ter na ekoglotodidaktični izobraževalni potencial, kakršnega prinaša sopolstavitev poljske legende o wawelskem zmaju s slovensko o zmaju in junakih zlatega runa. Izbrana besedila iz ljudskega izročila so izhodišče za pogovor z učenci o poljski reki Visli oziroma Savi in Ljubljani. Besedilo uresničuje postulate okoljske humanistike, ki zagovarja neantropocentrično videnje sveta ter medkulturnega izobraževanja in izobraževanja na prostem. Teoretsko obravnavo dopolnjuje predlog ekološke terenske igre z naslovom *Po sledeh večstoletnih zmajev*, ki je zasnovana na tematiki vode in prilagojena znanju poljskega jezika na ravni B1–B2. Uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij, med drugim QR kode, interaktivnosti in digitalnih blokcov (flipbookov) zagotavlja izobraževalni dejavnosti privlačnost in omogoča povezavo med poučevanjem tujega/drugega ali podedovanega jezika s cilji uravnoteženega razvoja.

Ključne besede: informacijsko-komunikacijske tehnologije, igrifikacija, ekoglotodidaktika, medkulturno izobraževanje, kulturem: reka Visla

(Un)kind Dragons in the service of Polonistic Ecoglottodidactics – Intercultural Conversations about Ecology Using Legends

The article focuses on the Polish cultureme of the Vistula River as defined by Maciej Rak as well as the ekoglottodidactic educational potential resulting from the juxtaposition of the Polish legend of

¹ Problematiko, obravnavano v prispevku, sta avtorici delno predstavili na znanstveni konferenci Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ob zaključku Leta jezikov in uvodu v Leto učitelja *Z jeziki danes za jutri: Aktualni izzivi poučevanja jezikov, literatur in kultur* (Ljubljana, 5.–7. 10. 2023).

the Wawel dragon and the Slovenian legend of the dragon and the Argonauts. The selected folk texts become a stimulus for conversations with students about the Vistula and the Sava and Ljubljana rivers flowing through Slovenia. The text follows the postulates of environmental humanities, promoting a non-anthropocentric view of the world as well as intercultural and outdoor education. The theoretical reflection is complemented by a proposal of an ecological field game, titled "In the footsteps of centuries-old dragons", based on an aquatic theme and adapted to the needs of Polish language learners at B1-B2 level. The use of information and communication technology such as QR codes, interactivity and digital flipbooks ensures the attractiveness of educational activities and allows correlating the teaching of a foreign/second or heritage language with the objectives of sustainable development.

Keywords: ICT, gamification, ecoglotodidactics, intercultural education, cultureme: Vistula River

*Świat w kryzysie jest światem wspólnym i z opresji wyjść może
jedynie wspólnymi siłami
Svet v krizi je skupni svet in iz težav ga lahko rešimo
le s skupnimi močmi
(Mendel 2022: 24)*

1 Uvod

Načini uvajanja učinkovitega proekološkega izobraževanja interdisciplinarnega značaja so zaradi globalne podnebne krize tematika, s katero se ukvarja mnogo didaktikov, med njimi tudi polonistični glotodidaktiki (prim. mdr. Hajduk-Gawron 2023 in Olchowa 2021). Obdobje antropocena je doba človeka, ki je s prekomernim poseganjem v geološki sistem planeta Zemlja povzročil »nezaslišane izgube tega, kar ni človeško« (Bińczyk 2018: 117). Zato se v dinamično spreminjajoči resničnosti antropocena (t. i. *Golden Spike*) poudarja pomen oblikovanja kulturne občutljivosti, družbene soodgovornosti, umetnosti kritičnega sprejemanja vsebine, pa tudi reinterpretacije miselnih navad, ki otežujejo delovanje v obdobju umirajočega sveta. Kot pravi Kari Norgaard: »če bi bil problem podnebnih sprememb manj vznemirjajoč in lažji, bi bili priča večji družbeni zavzetosti« (Norgaard 2011: 217). Pomembno je povezovanje jezikovnih vsebin s temeljnimi problemi današnjega sveta. Pogovor o dobrobiti planeta – hkrati z razvijanjem občutljivosti in spoštljivosti do narave v lastnem kulturnem okolju – z udeleženci učnega procesa v večkulturni skupini lahko pri učencih prispeva k oblikovanju jezikovnih in kulturnih kompetenc. Predstavlja lahko tudi spodbudo za razbijanje družbene otopelosti. Po prepričanju tistih, ki se učijo poljščine, je lahko za ponotranjenje vrednot, ki so značilne za zoperstavljanje degradaciji naravnega okolja, koristen ekolingvistični pristop. Temu predhodni koncepti tako v dojemljanju Einarja Haugena (ta v jezikoslovnih raziskavah uporablja zakonitosti ekologije) kot Michaela Hallidaya (ki v problematiko, povezano z ekologijo, pri iskanju odgovora, kako je naravno okolje zastopano v jeziku, pa tudi, kakšna je njegova vloga v družbeni strukturi in pri uporabi okolja, vključuje jezikoslovne analize) (Steciąg 2021: 61) se vklaplja v izhodišča okoljske humanistike. Ta se opira na odvisnosti, osnova katerih je »soobstoj in sožitje naravo-kulture, človeka in okolja, človeške in nečloveške biti in bitij« (Domańska 2013: 15).

Po mnenju Anne Wierzbicke vsak jezik odlikuje kulturna neponovljivost (Wierzbicka 2007: 11). Cilj prispevka je opozoriti, da lahko kulturne razlike postanejo priložnost za vrednostni, medkulturni dialog, ki hkrati služi kot povod za obravnavo globalne tematike ekološke krize.² Jezik prav zato, ker je tudi rezervoar znanja o kulturi, pogosto povzroča težave pri prevodu. Kulturemi so posebna skupina besedja, ki je neprevedljivo. Te leksikalne enote so razumljene kot »za samoidentifikacijo določene skupnosti pomembne ključne besede, ki zaznamujejo tako njen odnos do tradicije, podedovanih vrednot kot tudi to, kako se spopada s sedanjostjo, kako svet doživlja trenutno« (Burkhardt idr. 2004: 19). Za dano skupnost ključne besede lahko pri analizi postanejo svojevrstno središče urejanja kulturnih pojavov, ki se zbirajo okoli njega (Wierzbicka 2007: 43). Grażyna Zarzycka kultureme proučuje z glotodidaktične perspektive – poudarja, da v strukturo učnih ur in jezika pronicajo povsem naravno, še posebej tedaj, ko ima tujec priložnost opazovati realije in biti udeležen v življenju družbe in njenega jezika, ki se ga uči (Zarzycka 2019: 428). »Da bi jih odkopali in ustrezno interpretirali, je potrebno križanje perspektiv (zornih kotov) – pogled na Poljake in njihov svet z očmi Napoljakov ter soočenje teh pogledov in predstav s pogledi rojakov, kakor tudi z našo lastno, individualno oceno določene tematike« (Zarzycka 2019: 429).

2 Poljski kulturem *Wisła*

V kulturemih, ki jih v povezavi z mentalno geografijo navaja Maciej Rak (2015: 313), nastopa reka Visla, ki je za Poljaka kulturno pomemben del naravnega sveta in na kateri je mogoče zasnovati scenarij ekoglotodidaktičnih učnih ur. Najdaljša poljska reka, ki je dolga več kot 1000 km in se imenuje »kraljica poljskih rek«, je pomembna z vidika naravne pestrosti ekosistema. Predstavlja tudi ekološki koridor, skladno z Zakonom o zaščiti narave opredeljen kot »območje, ki omogoča migracije rastlinam, živalim in glivam« (Dziennik Ustaw 2004, št. 92, zap. št. 880: 5). Skozi vso zgodovino so v okolici Visle gradili utrdbe in gradove, npr. v Puławah, Torunju, Malborku ali Kazimierzu. Visla ima velik gospodarski, ekološki, pa tudi kulturni pomen in je prispevala k izgradnji narodne identitete Poljakov. Yi Fu Tuan (1987: 16) trdi, da »/t/o, kar je spočetka prostor, postane s spoznavanjem in pripisovanjem vrednosti kraj«. Ta raziskovalec je v 70. letih 20. stoletja populariziral termin »topofilija«, ki opredeljuje povezavo »človeka z naravo in kulturnim okoljem« (Godawa 2021: 43). Obseg tega pojma je še razširil Scott D. Sampson, ki je menil, da vezi z naravo ljudem pomagajo pri propagiranju znanja o naravi, pozitivno pa vplivajo tudi na razvoj medčloveških odnosov in – kar je najpomembneje – ljudem omogočajo, da se z določenim krajem poistovetijo (Godawa 2021: 43). Mnogim umetnikom, med njimi pisateljem, je Visla predstavljala navdih, kar priča o navezanosti nanjo in potrjuje, da ima za miselnost poljske družbe velik pomen. V poljski

² V kontekstu dualizma med naravo in kulturo je smiselno pojasniti danes sprejeto dojemanje slednje. Kultura so v skladu z razumevanjem Kurta Annena »vrednotenje, prepričanja in norme, ki jih družba sprejema, pa tudi vzorci vedenja in modeli ravnanja v praksi, ki ustrezajo potrebam določene skupnosti« (Annen 2004: 29).

književnosti je prisotna v opisih, primerjavah, aluzijah, pogosto nastopa tudi v metaforah nacionalnega pomena, mdr. tistih o neodvisnosti (Dobrowolski 1980: 28). Visla se pojavlja v pesmi *Mazurka Dąbrowskega*, ki je od leta 1927 državna himna: »Przejdziem Wisłę, / przejdziem Wartę, / Będziem Polakami« ~ »Hej čez Vislo, hej čez Varto – pa bomo Poljaki« (Wybicki 1797) in najbolj znani patriotski pesmi iz 2. polovice 19. stoletja *Płynie Wisła, płynie*³ ~ *Teče Visla, teče*: Visla, ki teče skozi celotno Poljsko, od juga do severa, povezuje gore z morjem in združuje vse Poljake, je simbol poljske države – tako neodvisne kot tiste pod okupacijo treh držav od konca 18. stoletja do konca 1. svetovne vojne. V besedilu odmeva skoraj magično prepričanje o soodvisnosti usode Visle in Poljske, izraženo v misli, da dokler Visla teče, Poljska ne bo propadla: »A dopóki płynie, / Polska nie zaginie!«⁴ (Madeja 2018). Stanisław Ryszard Dobrowolski ugotavlja, da »če se o Varšavi govori kot o srcu Poljske, je Vislo – načelnico naših rek, kot jo je v eni od svojih pesmi šaljivo poimenoval K. I. Gałczyński – povsem upravičeno mogoče razumeti kot temelj krvožilnega sistema poljskih dežel« (Dobrowolski 1980: 28).

Pri identificiranju in potrjevanju utemeljenosti ugotovljenih ključnih besed se poudarja njihova trajnost in aktualnost v zavesti družbe – zato si je skupaj z omenjenim Maciejem Rakom vredno priklicati v spomin besedilo zabavne popevke, povezane s televizijsko igro *Kocham cię, Polsko ~ Ljubim te, Poljska*. Vsebuje namreč nekaj najpomembnejših kulturnih sestavin, ki jih povprečni Poljak asociira s svojo državo (Rak 2021: 166); Poljsko ima rad zaradi:

Za Sukiennice, za Katowice
 Za łosia, żubra i za łasicę
 Za Hel, za **Wisłę** i za Kasprowy
 /.../
 Za blask choinki i za kolędy
 Za wielkie czyny, za nasze błędy
 Za dziury w drogach, w rosole oka
 Za **wawelskiego** rzecz jasna **smoka**
 /.../

Zaradi Sukiennic, zaradi Katovic
 zaradi losa, zobra, podlasice
zaradi Hela, **Visle**, Kasprowega vrha
 /.../
 Zaradi bleska jelke in kolednic
 dejanj velikih naših in napak
 zaradi lukenj v cestah, cinkov v juhi
 pa seveda **zaradi wawelskega zmaja**
 /.../
 (navedeno po Rak 2021: 166; poudarili K. G. in M. Z. W.)

³ Povezava: [https://bibliotekapiosenki.pl/utwory/Plynie_Wisla_plynie_\(krakowiak\)/tekst](https://bibliotekapiosenki.pl/utwory/Plynie_Wisla_plynie_(krakowiak)/tekst), dostop 4. 1. 2024.

⁴ Pesem je imela vzgojno vlogo zlasti v težkih zgodovinskih trenutkih, povezanih z okupacijo Poljske.

V navedenem odlomku je omenjen tudi wawelski zmaj iz legende, živeče v zavesti prebivalcev Poljske, ki še vedno igra pomembno vlogo v podobi današnjega Krakova. V narodni zgodovini nastopa tudi reka Visla, zato lahko – po našem mnenju – sklicevanje prav na to besedilo pomaga pri približevanju kulturemov (tudi dojemanja *Visle*) učencem poljščine kot tujega, drugega ali podedovanega jezika (angl. *heritage language*)⁵ – kar je lahko spodbuda za oblikovanje ekološke občutljivosti, ki se kaže v čustvenem odnosu do narave in predstavlja enega od treh gradnikov v procesu izgradnje ekološke zavesti. Nič manj pomembno ni znanje o ekologiji, ki ga odlikuje razumevanje, da človek in narava soobstajata, pa tudi proekološka drža – ta je razumljena kot dejavnost, ki koristi zaščiti naravnega okolja (Niesporek-Szamburska 2021: 83). Agata Dziechciarczyk (2018)⁶ je upoštevala pesniško metriko oblikovala rimano besedilo, ki otroke opozarja na problematiko onesnaževanja ozračja in v katerem uporablja tudi kulturni kontekst:

Nad Krakowem wisi smog
Dusi się **wawelski smok**
Woła z wawelskiego wzgórza
Że smogowa mgła za duża

Że nie widzi nawet **Wisły**
Bo nad Kraków chmury przysły
Ciężkie, gęste, brzydkie, czarne
Szanse na widoczność marne
/.../

Nad Krakovom smog wisi,
wawelski se **zmaj** duši.
Rjove z wawelskega griča,
da megle je kot hudiča.

Ne **na Vislo** ne na Krakov
se ne vidi od oblakov.
Tako grdo so težki, črni, gosti,
da ni nobene vidljivosti.
/.../

(Dziechciarczyk: *Smutny smok, bo dusi go smog*; poudarili K. G. in M. Z. W.)

Med izvedbo učne ure o vlogi in pomenu reke Visle tako v kulturnem prostoru kot v ekosistemu je smiselno uporabiti medkulturni pristop. Ta izhaja iz izhodišča

⁵ Po Lipiński in Seretni (2019: 288): »Obdanost z drugim jezikom, ki je posledica menjave kraja bivanja, pomeni, da se poljščina /kot vsak drugi jezik, op. M. Z. W./ pri otrocih ne more razvijati tako intenzivno kot na Poljskem /v domači državi, op. M. Z. W./ zaradi premajhne količine jezikovnega gradiva, ki so mu otroci izpostavljeni; prav tako to gradivo ni dovolj raznoliko (angl. *limited input*). Omejen stik (angl. *limited exposure*) z maternim jezikom kot kodom pomeni, da ta izgubi svojo primarno funkcijo in postane *materni jezik kot drugi jezik*, torej *podedovani jezik* (angl. *heritage language*)«.

⁶ Povezava: <https://www.facebook.com/wierszowankiprzedzskolanki/posts/1627759154004264/>, dostop 5. 9. 2023.

širjenja perspektive, povezane z dojemanjem kulture pri učečih se, ki začasno ali stalno bivajo v tujini. »Pomembno vlogo igrajo primerjave med ciljno in lastno kulturo; njihov učinek je razvijanje razmišljujoče drže v odnosu do lastne kulture pri učencih, kar pomeni tudi odmikanje od etnocentričnih pogledov v smeri kulturnega relativizma« (Bandura 2007, po Janowska 2017: 241). Uresničenje teh zahtev prispeva k oblikovanju *medkulturnega sogovornika* – ta ima ob soočenju dveh kultur kompetence, ki mu omogočajo sporazumevanje s kulturno in jezikovno zunanjim prejemnikom tako, da je vzajemno razumevanje rezultat spoštovanja pogledov predstavnikov obeh narodov. Zarzycka poudarja, da je taka oseba:

zmožna pri neposrednem sporazumevanju s predstavnikom druge kulture proces usklajevanja pomenov voditi tako, da sporazumevanje daje prijeten občutek in se povezuje z občutkom (počutjem) ustreznosti, pravilnosti in učinkovitosti. Ta občutek je rezultat pozitivne povratne zanke med udeleženci komunikacije, ki skozi uspešno epizodo medkulturnega sporazumevanja vzajemno potrjujejo ustreznost uporabljenih komunikacijskih strategij (Zarzycka 2008: 68).

3 Legende kot pobuda za medkulturno razpravo o zaščiti podnebja

»Kultura tvori mite, simbole, ravni vrednot, krepi izkušnje, poimenuje stvari, da lahko zaživijo v zavesti; oblikuje informacijsko pregrinjalo, skozi katero spoznavamo in interpretiramo svet« (Bernat 2010: 168). Legende so eden od načinov prikazovanja nezmožnosti spoznanja narave (Niesporek-Szamburska 2021: 86), vplivajo pa tudi na estetsko oceno rek, ki lahko v dojemanju nacionalne krajine postanejo »nesmrten« element (Bernat 2010: 169). V tem okviru je za skupino učencev poljščine, ki živijo v Sloveniji, smiselno sopostaviti razmišljanje o Visli in zgodbo o wawelskem zmaju (tj. zmaju z gradu Wawel) z ljubljanskim zmajem, pa tudi s Savo in Ljubljano, ki v tej legendi nastopata. Sklicevanje na v tradiciji in ljudski kulturi oziroma njeni miselnosti uveljavljen način prikazovanja zmaja (plazilca, ki se pojavlja v različnih podobah in je spremljevalec več svetovnih kultur) tako lahko postane univerzalni motiv, ki je – ker se napaja iz elementov fantastike – privlačen in pri učencih spodbuja čustveno zavzetost. Pozorni bralec bo v obeh besedilih pozoren tudi na pomembno vlogo rek, ki sta prispevali k odkritju Ljubljane, pa tudi k zmagi nad wawelskim zmajem.

Wawelski zmaj, izhodiščno imenovan *holophagus*, se prvič pojavi v letopisu *Kronika polska* iz 12. stoletja (avtor je Wincenty Kadłubek). V nekoliko spremenjeni obliki to legendo omenja tudi Jan Długosz v letopisu *Roczniki sławnego Królestwa Polskiego*, v katerem je zmaja, ki je ogrožal prebivalce kraljestva, ubil sam vladar. Marcin Bielski je v 15. stoletju uredil še eno, danes najbolj razširjeno in največkrat predelano različico zgodbe, kjer zmaja premaga čevljarček Skuba. Junak je zmaja prevaral tako, da mu je podtaknil ovna, napolnjenega z žveplom, zver pa je zatem v hudi žeji po zastrupljenem obroku »popila pol Visle« in se razpočila (Strzelczyk 2007, po Wiącek 2011: 121). V 18. stoletju je nato katoliški duhovnik in pisec Benedykt Chmielowski predstavljeno zgodbo dopolnil s podatkom, da

je bil zmaj uničen leta 770, in sicer po ukazu kralja Kraka (Pietrzak 2015: 282). Prav ta različica se je v spominu poljske družbe še najbolj ukoreninila, k čemur sta izrazito prispevala tudi pisca Kornel Makuszyński in Marian Walentynowicz, ki sta zgodbo predelala za otroke; dogajalni prostor je skladno z zgodovinskimi kronikami *prečudovita poljska dežela* (Makuszyński in Walentynowicz 1984: 5), kjer:

Las rósł wielki, bujny, wzniosły,
Tatry małe były jeszcze
I dopiero w górę rosły.
A tam, gdzie dziś Kraków śliczny
I Mariacka stoi wieża
Bór potężny sięgał nieba,
pełen straszliwego zwierza
/.../
Gdzie wspaniały krąg zatacza
Wisła, święta polska rzeka,
Wznosi się wawelska góra
Widna zewsząd i z daleka

Rasel gozd je – velik, bujen in izdaten,
Tatre komaj k višku so pognale,
preden visoke so goré postale.
Tam pa, kjer Krakov danes se svetli
in cerkve Marijine stolp stoji
gozd mogočni je v nebo kipel,
rik zveri je strašen v njem donel.
/.../

Kjer prav lepo pentljo dela
Visla, sveta poljska reka,
vzpenja wawelski se grič –
viden od blizu in z daljnega je brega.
(Makuszyński in Walentynowicz 1984: 5; poudarili K. G. in M. Z. W.).

Legendo vsak dan prikazujejo tudi v enem od oddelkov Krakovskega zgodovinskega muzeja (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa). Učence je dobro opozoriti, da je wawelski zmaj postal mestni simbol, z njim povezana pripoved pa je pridobila pomen kulturnega pojava, ki se med drugim kaže v popularni kulturi, v digitalnem prostoru in lokalnih turističnih tokovih (Wiącek 2011: 122–123). Zmaj je prisoten v krakovski arhitekturi: skrit je v številnih reliefih (Pietrzak 2015: 288). Upodobljen je tudi kot spomenik, ki ga je leta 1972 izdelal Bronisław Chromy in je trenutno ena od, tako vsaj pravijo vodniki, obveznih turističnih točk v Krakovu. Priljubljenost kipa je še narasla, ko so ga opremili s plinsko-električnim sistemom, ki zmaju omogoča, da v enakomernih intervalih bruha ogenj. Postavitev dela Chromega poleg vhoda v t. i. Zmajsko jamo, v kateri po legendi prebiva zmaj in leži nedaleč od grajskega griča in reke Visle, ustvarja izjemno vzdušje. Zmaj je navdihnil tudi mestno igro, med obiskom mesta pa bi morali mižati, da ne bi opazili spominkov z motivom zmaja. Pri dojetanju wawelskega zmaja (v ljudskem izročilu velja za nevarno, ogenj bruhajočo pošast) je sčasoma prišlo do spremembe paradigme. Kot

ugotavlja Elżbieta Wiącek: »/s/odobna pripoved o zmaju ne pove več kaj dosti o legendarni preteklosti, veliko pa o trenutnih kulturnih in družbenih procesih, o tehnoloških spremembah« (Wiącek 2011: 137). In zdi se, da so prav take predelave – ki legendo in upodobitev zmaja aktualizirajo – omogočile, da se je to ljudsko izročilo v kolektivnem spominu Poljakov obdržalo vse do 21. stoletja.

Tudi v slovenski legendi, podobno kot v poljski, zmaj⁷ nastopa v podobi ljudem nevarnega krilatega plazilca – junakom, če ga premagajo, pomaga preseči lastno življenjsko nestabilnost.⁸ Zmaj kot mešanica ptiča, kače in kuščarja lahko leta in živi v vodi ali pod zemljo. V slovenskih legendah nastopa predvsem kot podzemna sila, ki živi v gorah, jamah, rudnikih, pod cerkvenimi zvoniki, na dnu jezer in pri rečnih izviri. Dokler spi, življenje teče v ustaljenem ritmu, ko pa se vendarle premakne ali zapusti svoj brlog, povzroča nesreče, kot so potresi, zemeljski plazovi, ki zasujejo vse pod sabo, narasla voda pa odnaša pridelek in zaliva bližnja območja (npr. *Zmaj v Matkovem kotu*). Tako je zmaj povzročil, da je jezero usahnilo (*Zmaj v jezeru pri Solčavi*) ali pa – po ljudskem verovanju – povzroča občasne potrese na Barju (krimski zmaj). Zmaj v Idriji je potem, ko so rudarji zadeli ob njegov zaklad, ves besen odtrgal del gorskega pobočja po imenu Kobalove planine, v Ormožu pa naj bi imel glavo pod zvonikom in pri njegovem repu je izvirjal potok. Ko se zmaj dvigne v zrak, se začnejo nevihte s strelo in točo. Številne legende opisujejo tudi načine, kako so zmaja premagali: z zvijačo (*Zmaj v Postojnski jami*, *Zmaj iz Vrbskega jezera*, *Celovski lintvern*) ali s pogumom in silo (*Lintvern in sveti Jurij*, *Celovski lintvern*, *Zmaj v Konjiški gori*), še posebej tedaj, ko je žrl dekleta in divjad ter uničeval okoliške domove (Dapit in Kropelj 2004: 8–9; Vivod 2019: 23–88).

⁷ Slovenska beseda *zmaj* – v moškem spolu slo. *zmij* – je izposojenka iz hrvaščine in izhaja iz praslovanskega poimenovanja za kačo (Snoj 1997: 750). Wiesław Boryś pa tudi WSJP v razlagi gesla *smok* 'zmaj' navajata, da etimologija tega izraza ni zanesljiva (Boryś 2005: 562–563; WSJP). Pri Pleteršniku (1974: 520) in tudi v WSJP najdemo pojasnilo, da gre za izpeljanko, ki naj bi prvotno izražala vršilca dejanja, iz glagola *smukati* v pomenu *švigati*, *polzeti*, *smukniti* – ta je pomensko povezana s plazilskim gibanjem. Nepričakovano obliko **smokъ* je medtem mogoče razumeti kot namerno tabujsko preoblikovanje poimenovanja za žival, ki pri ljudeh vzbuja strah (Pleteršnik 1974: 524; Snoj 1997: 587; WSJP). Starejša slovenska poimenovanja za zmaja so: *drakon* (*drakun*, *drak*), *lintvern* (s številnimi variantami, npr. *lintuorn*, *lintvar*, *lintvrt*), *pozoj*, *premog*, *ses*, *smok*, *vož*, *zmij*, *zmijet* (Makarovič 2001: 28–29). Poljski izraz *smok* je etimološko povezan z *smoktać*, *smochtać* in *cmokać*, kar pomeni požirati, goltati (Gapski 2010: 9). Kljub temu je Wincenty Kadłubek wawelskega zmaja zavestno označil z imenom *holophagus*, kar je pomenilo 'celožer' (tisti, ki plen požira celega), redkeje pa se je odločal za tedaj znano poimenovanje *draco*. Marcin Gapski zatrjuje, da termin, ki ga uporablja letopisec Kadłubek, priča o njegovi jezikovni občutljivosti – ta beseda poudarja zmajevo požrešnost, pa tudi njegov »kačji izvor, saj ti plazilci plen vedno požrejo celega« (Gapski 2010: 9).

⁸ Najbližja poljski legendi o wawelskem zmaju je slovenska legenda o *Zmaju v Postojnski jami*, ki pripoveduje o bistrem pastirju Jakobu, ki je na prošnjo lokalnih prebivalcev, ki jim je zmaj žrl živino, krvoločnega zmaja prelisčil tako, da mu je podtaknil z žganim apnom napolnjeno tele. Zmaj je vabo požrl in v veliki žeji skočil v vodo, da bi jo pogasil. Iz žrela mu je vrel dim, krilil je s tacami in na skalah pustil sledove, ki so vidni še danes, dokler se ni naposled prevrnil na hrbet in počil. Prebivalci so mu odrli kožo in iz njenih najlepših delov izdelali torbo, ki so jo v zahvalo podarili pastirju Jakobu. Od tod naj bi tudi izhajal nadimek Torbarji, s katerim prebivalce Postojne in njene okolice poimenujejo še danes (Kunaver in Lipovšek 2004: 84; Dapit in Kropelj 2004: 40).

Voda kot vir življenja je človeka spremljala od nekdaj in mu predstavljala nekaj posebnega – npr. tri znane slovenske reke so v legendi z naslovom *Drava, Sava, Soča* sestre, ki se druga z drugo pogovarjajo in med sabo celo tekmujejo (Kunaver in Lipovšek 2004: 78). Reke pogosto tečejo nedaleč stran od jam, v katerih so živeli zmaji. V davnih časih človek nad vodo, naravo ni povzdigoval roke, temveč se je do nje vedel kot do sebi enake. Z rekami, oblaki, živalmi se je pogovarjal, narava pa mu je to spoštovanje vračala s svojimi darovi – in prestopke kaznovala. Tako reko Vislo kot slovenske reke (npr. Savo in Ljubljnico, ki se vanjo izliva) ljudsko izročilo predstavlja v pozitivni luči. Po različici enega izmed njih je prav Sava Jazona in njegove tovariše, iskalce zlatega runa, pripeljala do izvirov Ljubljani, torej do kraja, kjer je njihova zmaga privedla k ustanovitvi mesta Ljubljana.⁹ Ljubljani teče v okljukih, večkrat ponika in se ponovno pojavlja na površini, vsakokrat pod drugim imenom. Ker se to zgodi sedemkrat, je dobila tudi ime »Reka sedmih imen«.¹⁰ Danes velja za reko s počasnim in lenim tokom, na višku svoje slave pa je bila pomembna plovna reka – po njej so prevažali tako blago kot tudi ljudi. Danes tovornih transportnih potreb ni več, je pa velika turistična znamenitost in pomemben vir arheoloških najdb iz bakrene, bronzaste in železne dobe ter seveda rimskih časov (Glušič 2013). Leta 2004 je bilo na pobudo ljubljanske mestne oblasti obrežje Ljubljani revitalizirano, kar je v zavesti meščanov nekako obnovilo spomin nanjo – in jih spodbudilo, naj svoj prosti čas preživljajo obdani z naravo, v estetskih in funkcionalnih okoljih (Gnich 2014).¹¹ O njenem velikem pomenu v zavesti slovenske družbe lahko pričuje tudi dejstvo, da je (poleg drugih rek)¹² predstavljala navdih za mnogo umetnikov – pesnikov, pisateljev, avtorjev popevk. Kakor se reka Sava pojavlja v znani popevki skupine Dekameroni *Sava šumi* (čeprav ni njena glavna tema, temveč ustvarja vzdusje spominov na izgubljeno ljubezen), tako Ljubljani igra podobno vlogo v znani slovenski popevki *Čez Šuštarški most* v izvedbi Majde Sepe, ki poje:

V Ljubljani za **Ljubljnico**, tam najde vsak vse, kar želi, /.../
 V Ljubljani za **Ljubljnico** najde vsak, kar išče, /.../
 (Strniša, *Čez Šuštarški most*;¹³ poudarili K. G. in M. Z. W.)

⁹ Davno tega so grški junak Jazon in njegovi tovariši z ladje Argo (argonavti) kralju Kolhide, Ajetu, ukradli dobro zastraženo zlato runo (izvirajoče od krilatega zlatega ovna). Na begu pred zasledovalci so zgrešili pot in namesto na jug zapluli v delto Donave. Ker niso mogli nazaj, so pluli po Donavi navzgor, Savi in naposled Ljubljani. Pri izvirov Ljubljani se so ustavili in prezimovali. Tam je bilo veliko jezero, obdano z močvirji, v katerih je prebival strašen stvor. Jazon se je s krvoločnim zmajem boril in ga premagal, v bližini pa zgradil naselje na mestu, kjer je danes Ljubljana. Stvor je bil ljubljanski zmaj, ki je danes v mestnem grbu. Spomladi so argonavti ladjo razdrli, jo na ramenih prenesli na jadransko obalo, tam ponovno sestavili in nadaljevali pot domov. Povezava: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Argonavti>, dostop 25. 9. 2023.

¹⁰ Reka začenja svojo pot pod Snežnikom kot Truhovica, nadaljuje kot Obrh in ponika na Loškem polju. Znova se – pod imenom Stržen – pojavi pri Cerkniškem jezeru, kjer znova ponikne in se pojavi v Rakovem Škocjanu pod imenom Rak. Ta se poveže z reko Pivko in skupaj nadaljujeta pot skozi veliko Postojnsko jamo. Sledi miren tok reke Unice čez Planinsko polje, ki znova ponika in izvira na Vrhniku kot vsem znana Ljubljani. Ta teče čez Ljubljansko barje, skozi Ljubljano in se po okoli 40 km izliva v Savo (Glušič 2013).

¹¹ Povezava: <https://urbnews.pl/zrewitalizowane-nabrzeza-ljublanie/>, dostop 9. 9. 2023.

¹² Prim. Soča (Simon Gregorčič, *Soči*), Drava (Anton Aškerc, *Ponočna potnica*), Krka (Dragotin Kette, *Na Krki*), Mura (Miško Kranjec, *Povest o dobrih ljudeh*; Feri Lainšček, *Ločil bom peno od valov*).

¹³ Povezava: <https://www.besedilo.si/majda-sepe/sustarski-most>, dostop 6. 12. 2023.

V baladi *Povodni moř* Franceta Prešerna ima Ljubljana vlogo toponima in pogoltno v svoj tok Urško (in povodnega mořa) kot kazen za njeno nadutost in varljivo privabljanje moških:

To reče, hitreje sta se zasukala,
in dalje in dalje od poda spustila,
na bregu **Ljubljana** 'ce se trikrat zavila,
plesaje v valove šumeče planila.
Vrtinec so vid'li čolnarji dereč,
al' Urške videl nobeden ni več.
(Prešeren: *Povodni moř*; poudarili K. G. in M. Z. W.)

Čez Ljubljano vodi zlasti med turisti zelo priljubljen most za cestni promet po imenu Zmajski most. Krasijo ga kipi štirih mogočnih zmajev (po dva na vsaki strani reke), pa tudi šestnajst manjših. Podobno kot v Krakovu se pomen podobe zmaja v ljubljanski kulturi kaže mdr. v njegovih prikazih v različnih podobah. Poleg omenjenega mostu se zmaj pojavlja na ljubljanskih registrskih tablicah, na mestnih zgradbah, kanalizacijskih pokrovi, na stopnicah grajskega stolpa, na mestni zastavi kot del ljubljanskega grba,¹⁴ pa tudi v trgovinah s spominki – pisane plišaste igrače, ki predstavljajo prijaznega ljubljanskega zmaja, so odraz spremembe njegove nevarne podobe, ki nastopa v legendah. Po drugi legendi zmaj v ljubljanskem grbu izhaja od srednjeveškega viteza sv. Jurija, ki je na slikah in kipih upodobljen na belem konju s sulico, s katero zmaja zabode in premaga. Zmaj je podoba stare vere prednikov – poganstva –, ki jo premaga nova vera – krščanstvo. Ko so v srednjem veku postavljali temelje za ljubljanski grad, so ob tem želeli simbolično premagati stara verovanja, zato so grajsko kapelo posvetili sv. Juriju, ki je zaščitnik Ljubljanice (še danes je tam njegova slika, kako se bori z zmajem).¹⁵

4 *Tropem wielowiEKowych smoków ~ Po sledach večstoletnih zmajev – opis ekološke terenske igre*¹⁶

Zgoraj navedeni premisleki so spodbudili izdelavo ekološke terenske igre z naslovom *Patrz daleEKOwzrocnie*¹⁷ ~ *Glej dolgoročno* (različica za otroke in mladino pa ima naslov *Tropem wielowiEKowych smoków*¹⁸ ~ *Po sledach večstoletnih zmajev*)

¹⁴ Povezava: https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljanski_zmaj, dostop 25. 9. 2023.

¹⁵ Povezava: https://sl.wikipedia.org/wiki/Sveti_Jurij, dostop 25. 9. 2023. Podobna upodobitev sv. Jurija je tudi v kapelici v Zgornjih Gorjah (ki se je znašla med nalogami v igri), kjer je bila izvedena terenska ekološka igra za otroke in mladino z naslovom *Tropem wielowiEKowych smoków ~ Po sledach večstoletnih zmajev*, o kateri bomo spregovorili v nadaljevanju.

¹⁶ Igro bi s prevodom v slovenščino lahko približali tudi slovensko govorečim učencem. Zaradi njene izhodiščne medkulturne naravnosti bi poleg okolijskih tem promovirali tudi pomemben didaktični cilj spoznavanja medkulturnosti – konkretno spoznavanje (ob slovenskih tudi) poljskih legend, torej širše gledano legend slovanskega sveta.

¹⁷ Poskusna izvedba različice za odrasle je potekala avgusta 2023 med 13. poletno šolo poljskega jezika, literature in kulture, ki jo izvaja Šola poljskega jezika in kulture Šlezijske univerze v Katowicah.

¹⁸ Dostop in vpogled v posamezne elemente igre zahteva uporabo povezav, vključenih v seznam virov (Online 1–Online 12).

v okviru uresničevanja avtorskega projekta Katarzyny Gryncewicz z naslovom *Zielone światło dla rozmowy o planecie – edukacja ekologiczna jako integralny element glottodydaktyki polonistycznej ~ Zielena luč za pogovor o planetu – ekološko izobraževanje kot integralni del polonistične glotodidaktike*. Izvajal se je v okviru projekta z naslovom *Uczelnie Przyszłości – nowe możliwości w zakresie kształcenia ~ Univerze prihodnosti – nove možnosti na področju izobraževanja* pod vodstvom Narodnega centra za raziskave in razvoj (polj. Narodowe Centrum Badań i Rozwoju) in v sodelovanju s Šlezjsko univerzo v Katowicah. Poskusna izvedba je potekala septembra 2023 v času športno-jezikovnega tabora za mladino Poljakov, živečih v Sloveniji. Tega je v okviru projekta fundacije Svoboda in demokracija (polj. Wolność i Demokracja) z naslovom *Wielka Polska Rodzina ~ Velika poljska družina* v sodelovanju z Veleposlaništvom Republike Poljske v Sloveniji ter Katedro za polonistiko na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani organiziralo Športno društvo Pajki, financiral pa Urad predsednika vlade (polj. KPRM). Inovativni predlog, ki izpolnjuje zahteve po povezovanju nalog polonistične glotodidaktike s proekološkim izobraževanjem, se opira na izhodišča *outdoor education* – poučevanja v naravi, na prostem, izven razreda (Kruszwicka idr. 2020: 145). Ta oblika poučevanja krepi vezi človeka z naravo, vzbuja radovednost in hkrati odpira možnosti odprtega pogovora o stanju narave, ki nas obdaja, spodbuja učence k aktivnosti in učinkovitemu učenju z osredotočanjem na tematično učne ure (prim. Godawa 2021: 36–37). »Ritem sprememb v naravi, bogastvo dogodkov, ki nas prevzamejo, in njihovo prepoznavanje omogoča povezovanje vsakdanjih izkušenj z znanstvenimi spoznanji« (Tuan 1987, po Kruszwicka idr. 2020: 146). Avtoricama so blizu tudi izhodišča odprtega izobraževanja, ki pouk razume kot praktično dejavnost, sestavljeno iz družbeno-kulturnih praks, pri čemer prvenstvena naloga ni le posredovanje in pridobivanje znanja, temveč tudi razvijanje zavesti, občutljivosti in odprtih družbenih predstav (Majbroda 2023: 32) – to pa omogoča spremembo drže človeka iz *homo economicus* v smeri *homo ecologicus*. Izvedba igre, prilagojene potrebam učencev na ravni jezikovne spretnosti B1–B2, skuša udeležencem, živečim v Sloveniji, približati naravni, pa tudi kulturni kontekst, ki tvori dojemanje poljskega kulturema o reki Visli. Zgodba, zasnovana na omenjenih legendah o poljskem wawelskem zmaju in slovenskem iz legende o ustanovitvi Ljubljane, udeležence spodbuja, naj postanejo pozorni na življenjski pomen vode, pa tudi na problematiko vsakoletnega upada populacije žuželk na svetu. Vsekakor je treba opozoriti tudi, da mora seznanjanje učencev s kulturnimi vsebinami potekati v spoštljivem odnosu do domače kulture učenca.

Predlagana terenska igra, ki naj bi trajala predvidoma 90 minut, se začne s seznanitvijo z likom EkoDuszka v vlogi vodiča in uvajanjem v izmišljeno zgodbo, ki spodbuja izobraževalno dejavnost. Naloga igralcev, razdeljenih v skupine po štiri, pet ali šest oseb, je pomagati zmajem z oviranjem investicijskih načrtov, ki imajo na naravno okolje negativen vpliv. Razrešitev petih ugank, pa tudi zbiranje sestavnih delov hišice za žuželke učencem poleg izvedbe izhodiščne postavke pomaga krepiti zaupanje vase, da so sposobni delovanja, ki ščiti naravo. Cilj igre ni, da bi zmagala najboljša ekipa, temveč krepitev občutka skupnosti in soodgovornosti

za dobro stanje našega planeta – kar naj bi prineslo občutek zadovoljstva vsaki mladi osebi, ki se take dejavnosti v skrbi in prizadevanju za dobrobit planeta loti. Kljub temu je bilo med poskusno izvedbo zaznati tekmovalnost, ki je udeležence motivirala k doseganju zastavljenega cilja. Gre za sestavino metod, temelječih na tekmovalnosti (prim. Frania 2017: 56). Za igralce je postalo bistveno, kdo od njih bo vzel sestavni del hišice za žuželke ali odprl prenosno ključavnico, s katero je bil ta zaščiten. Pedagog, ki nadzoruje potek igre, mora biti pri medkulturni dejavnosti pozoren na vzdrževanje pozitivnega vzdušja, ki udeležence motivira k sodelovanju v skupini – s čimer pri tistih, ki so mu zaupani, spodbuja razvoj mehkih kompetenc. V izvajani igri so imeli udeleženci na voljo le en telefon na skupino, kar je okrepilo skupinsko integracijo in spodbudilo sodelovanje.

Naloge, pa tudi vsa zgodba, temeljijo na tehnologiji QR kod. Ko udeleženci poskenirajo tablice s QR kodami, se jim prikažejo posamezne naloge in motivi iz zgodb, s čimer so že bližje dokončanju nalog. Te so oblikovane v digitalni blokeci (angl. *flipbook*), ki podpira interaktivno obračanje strani, samodejno preverjanje pravilnosti opravljene naloge oziroma je dopolnjen z možnostjo prikaza nalog in predvajanja zvočnih datotek. Uporaba možnosti novih tehnologij v igri omogoča prilagoditev izobraževalne dejavnosti pričakovanjem sodobnih učencev, ki pripadajo generaciji digitalnih domorodcev (angl. *digital native*) – zanje je spletno okolje neodtujljiv del vsakdanjosti. Naloge vsebujejo besedje, povezano z naravnim okoljem, pa tudi frazeološke enote z besedami, ki so povezane z vodilnim motivom vode in žuželk, npr. *czuć się jak ryba w wodzie, podobny jak dwie krople wody, pracowity jak pszczołka* (počutiti se kot riba v vodi, podobna kot dve kaplji vode – podobna kot jajce jajcu, priden kot čebel(ic)a). Izobraževalne dejavnosti vključujejo mdr. besedilo s praznimi mesti, kamor se vstavlja besedje, povezano z Vislo in Ljubljano – njegov cilj je izboljšanje spretnosti pregibanja samostalnikov, posreduje pa temeljne kulturne in naravoslovne podatke v zvezi z obema rekama. Udeleženci lahko mdr. izvedo, skozi katera večja mesta teče Visla, lahko si izmislijo gesla za promocijo zaščite žuželk, rešijo križanko (pri čemer utrjujejo besedje) – ali pa se seznaniijo s pesmijo znanega poljskega pisca Jana Brzechwe, ki pozornost bralca pritegne z zgodbo o spretnem hrošču. Pravilna rešitev naloge pomeni nagrado v obliki dela kode za odklepanje prenosne ključavnice na sestavnem delu omenjene hišice za žuželke. Kot koda služi leto 1992, ko je Organizacija združenih narodov na konferenci Vrh Zemlje 1992 (UNCED) v Riu de Janeiru v Braziliji določila 22. marec kot svetovni dan vode. Uporaba tega konteksta učitelju omogoča, da opozori na problem, da veliko ljudi nima dostopa do zadostnih količin pitne vode – kar lahko pripomore k razmisleku, kako skrbeti za zaloge sladke vode po svetu. Pri uvajanju metod, ki se opirajo na sistem igre, je treba imeti v mislih tudi evalvacijo, ki ni nič manj pomembna kot igra sama. Po izvedbi terenske igre je skupino dobro vprašati: *Ali so vam bile učne naloge všeč? Ali vam je kaj povzročalo posebne težave? Kaj ste izvedeli o reki Visli? Ali je vredno slediti ekološki držbi?* Pri vrednotenju izvedenih dejavnosti v večkulturni skupini se v skladu z načeli medkulturnega izobraževanja lahko kot plodna izkažejo dodatna vprašanja udeležencem, katere naravne prvine so pomembne v njihovi državi. To

namreč učencem odpre možnosti širšega pogleda na potrebo po zaščiti naravne dediščine, nudi pa tudi izpopolnjevanje spretnosti predstavljanja svoje domovine v tujem jeziku.¹⁹

5 Sklep

Uresničevanje ciljev uravnoteženega razvoja, ki jih je Organizacija združenih narodov sprejela 25. septembra 2015 v okviru resolucije »Preoblikujemo naš svet: načrt za uravnotežen razvoj 2030«, je za blaženje najbolj perečih globalnih problemov, kot sta revščina in ekološka kriza, nujno. Vključevanje proekološkega izobraževanja v okvir glotodidaktike lahko okrepi pouk tujega jezika brez negativnega vpliva na izvedbo programa. Pogovor o stanju planeta predstavlja pomembno točko na poti izhoda iz podnebne pasti. Trud, da bi pri učencih razvili občutljivost in spoštljivost v odnosu do lokalnega naravnega okolja ter okrepili osebni odnos do sveta narave, dodatno podprt s kulturnimi vzorci, lahko pripomore k oblikovanju njihovega ekološkega čuta in pogleda na problem okoljske degradacije z globalne perspektive.

Iz poljščine v slovenščino prevedel Domen Krvina

Zahvala

Prevod prispevka je financiralo Veleposlaništvo Republike Poljske v Ljubljani.

Viri

Kunaver, Danica in Lipovšek, Brigita, 2014: *Najlepsi slovenski miti in legende*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Makuszyński, Kornel in Walentynowicz, Marian, 1984: *O smoku wawelskim*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Online 1: Wprowadzenie. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/fdpm/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 2: Zadanie 1. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/nwvg/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 3: Zadanie 2. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/vlbu/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 4: Zadanie 3. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/veoc/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 5: Zadanie 4. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/vtyc/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 6: Zadanie 5. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/iyqr/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 7: Podziękowanie. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/jlmw/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 8: Szufladka grupy żółtej. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/xitp/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

¹⁹ Kot ugotavlja Mauer (2019: 56), učenci zahvaljujoč metodi igre med igro nove informacije usvajajo nezaznavno. Učinke svojega dela opazijo takoj, zaključek igre pa je nagrada sam po sebi. Udeleženci tabora so dobili tudi semena, da so lahko zasejali travnik – kar ustreza tematiki igre in obenem omogoča dejansko pomoč žuželkam opraševalkam.

Online 9: Szufladka grupy zielonej. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/jhzx/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 10: Szufladka grupy niebieskiej. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/zwtv/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 11: Szufladka grupy czerwonej. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/vgmf/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Online 12: Szufladka grupy brązowej. <https://online.flipbuilder.com/Kasiaw/pdsk/>. (Dostop 5. 1. 2024.)

Prešeren, France, 1985: *Povodni mož*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Rak, Maciej, 2021: Kulinarne kulturemy – podhalańskie, polskie, słowiańskie: Zarys problematyki. Przybylska, Renata in Ochmann, Donata (ur.): *Polskie kulinaria: Aspekty historycznojęzykowe, regionalne i kulturowe*. Kraków: Wydawnictwo Libron – Filip Lohner. 159–173.

Strzelczyk, Jerzy, 2007: *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*. Poznań: Rebis.

Wybicki, Józef, 1797: *Mazurek Dąbrowskiego*. http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/tekst_literacki.pdf. (Dostop 5. 9. 2023.)

Literatura

Annen, Kurt, 2004: Kulturelle Ökonomik am Beispiel von Sozialkapital. Blümle, Gerold, Goldschmidt, Nils, Klump, Rainer, Schauenberg, Bernd in Senger, Harro (ur.): *Perspektiven einer kulturellen Ökonomik*. Münster: LIT. 29–43.

Bandura, Ewa, 2007: *Nauczyciel jako mediator kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Tertium.

Bernat, Sebastian, 2010: Doliny rzeczne i ich percepcja. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego* 13. 167–178.

Bińczyk, Ewa, 2018: Utrata przyszłości w epoce antropocenu. *Stan rzeczy* 1/14. 109–134. DOI: <https://doi.org/10.51196/srz.14.6>.

Boryś, Wiesław, 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Burkhardt, Hanna, Łaziński, Marek in Nagórko, Alicja, 2004: *Dystynktywny słownik synonimów*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Dapit, Roberto in Kropej, Monika, 2004: *Zlatorogovi čudežni vrtovi: Slovenske pripovedi o zmajih, belih gamsih, zlatih pticah in drugih bajnih živalih*. Radovljica: Didakta.

Dobrowolski, Stanisław Ryszard, 1980: Wisła w poezji polskiej. *Notatki Płockie: Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego* 4/105. 28–30.

Domańska, Ewa, 2013: Humanistyka ekologiczna. *Teksty Drugie* 1/2. 13–32.

Dziennik Ustaw 2004 = Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz. U. 2004. Nr 92, poz. 880. 1–159. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040920880/U/D20040880Lj.pdf>. (Dostop 28. 11. 2023.)

Frانيا, Monika, 2017: *Nowe media: Technologie i trendy w edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza »Impuls«.

Gapski, Marcin, 2010: Smok smokowi nierówny – czyli rzecz o pochodzeniu istot smoczyc w Kronice Polskiej Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem. *Roczniki Humanistyczne* 58/2. 5–11.

Glušič, Toni, 2013: Ljubljana – reka sedmih imen in nešteto zakladov. <https://www.preberite.si/ljubljana/>. (Dostop 4. 9. 2023.)

Gnich, Tomasz, 2014: Zrewitalizowane nabrzeża w Ljublanie. <https://urbnews.pl/zrewitalizowane-nabrzeza-ljublanie/>. (Dostop 9. 9. 2023.)

Godawa, Joanna, 2021: *Zielona inkluzja, czyli o relacji człowieka z przyrodą, outdoor education i leśnej bajce*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Hajduk-Gawron, Wioletta, 2023: Smok czy smog? Zagadnienia klimatyczne w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. Niesporek-Szamburska, Bernadeta idr. (ur.): *Edukacja humanistyczna V4 dla klimatu: Rozpoznania – dobre praktyki – rekomendacje*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 183–197.

Janowska, Iwona, 2017: Rola nauczyciela w podejściu interkulturowym. Janus-Sitarz, Anna (ur.): *Każdy uczeń jest ważny: Indywidualizacja na lekcji języka polskiego*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas. 239–261.

Kruszwicka, Agnieszka idr., 2020: Jak dziecko poznaje przyrodę? Krauze-Sikorska, Hanna in Klichowski, Michał (ur.): *Pedagogika dziecka: Podręcznik akademicki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. 139–156.

Lipińska, Ewa in Seretny, Anna, 2019: Język odziedziczony a dwujęzyczność – o konieczności badań komparatywnych. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 26. 287–300. DOI: <https://doi.org/10.18778/0860-6587.26.20>.

Madeja, Agnieszka, 2018: Płynie Wisła, płynie / Po polskiej krainie. Cudak, Romuald, Hajduk-Gawron, Wioletta in Madeja, Agnieszka (ur.): *Na wyrwyki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 261–263.

Majbroda, Katarzyna, 2023: Edukacja otwierająca – międzykulturowa i proekologiczna – edukacja do przyszłości? *Edukacja Międzykulturowa* 1/20. 31–46.

Makarovič, Gorazd, 2001: Zmajske predstave in njihovi pomeni na Slovenskem. *Traditiones* 30/2. 27–52.

Mauer, Ewa, 2019: Wygrana szkoła, czyli dlaczego, w co i kiedy grają uczniowie? Dobre praktyki Da Vinci publicznej szkoły podstawowej w Krakowie jako szkoły modelowej małopolskiej inicjatywy cyfrowej edukacji. Makowiec, Marek in Witoszek-Kubicka, Aleksandra (ur.): *Grywalizacja w edukacji i biznesie*. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie. 47–57.

Mendel, Maria, 2022: Miejsce w biografii jako wyraz wspólnego świata. *Biografistyka Pedagogiczna* 7/2. 13–26. DOI: <http://dx.doi.org/10.36578/bp.2022.07.36>.

Niesporek-Szamburska, Bernadeta, 2021: Humanistyka ekologiczna w edukacji polonistycznej, czyli o zielonym czytaniu legend o jeziorze Gopło. *Annales universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio N – Educatio Nova* 6. 79–92. DOI: <https://doi.org/10.17951/en.2021.6.79-92>.

Norgaard, Kari Marie, 2011: *Living in Denial. Climate Change, Emotions and Everyday Life*. London: Cambridge, MA, MIT Press.

- Olchowa, Gabriela, 2021: Edukacja klimatyczna w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego dla poziomu A2. *Postscriptum Polonistyczne* 2/28. 1–12. DOI: https://doi.org/10.31261/PS_P.2021.28.03.
- Pietrzak, Małgorzata, 2015: Smok jako symbol i jego obecność w przestrzeni miasta Krakowa. Trzepacz, Piotr idr. (ur.): *Miasto w badaniach geografów*. T. 1. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego. 289–291.
- Pleteršnik, Maks, [1895] 1974: *Slovensko-nemški slovar II*. P–Ž. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rak, Maciej, 2015: Co to jest kulturem? *LingVaria* 2/20. 305–316. DOI: <https://doi.org/10.12797/LV.10.2015.20.23>.
- Snoj, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Steciąg, Magdalena, 2021: Ekolingwistyka w dobie antropocenu: w stronę integracji i konsolidacji. *Bulletin de la société polonaise de linguistique* 77. 59–71. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6863>.
- Tuan, Yi-Fu, 1987: *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. Prev. Agnieszka Morawińska.
- Vivod, Katja, 2019: *Vloga svetega Jurija in zmaja v slovenski folklori prozi*. Magistrsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=73847>. (Dostop 15. 9. 2024.)
- Wiacek, Elżbieta, 2011: Smok smokowi nierówny: niezwykle dzieje Smoka Wawelskiego: od mitycznego ucieleśnienia chaosu do pluszowej maskotki. *Przeszłość we współczesnej narracji kulturowej: studia i szkice kulturoznawcze*. T. 1. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 119–137.
- Wierzbicka, Anna, 2007: *Słowa klucze: Różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Prev. Izabela Duraj-Nowosielska.
- WSJP = Żmigrodzki, Piotr (ur.): *Wielki słownik języka polskiego*. <https://wsjp.pl/>. (Dostop 5. 12. 2023.)
- Zarzycka, Grażyna, 2008: Opis pedagogiki zorientowanej na rozwój kompetencji i wrażliwości interkulturowej. Miodunka, Władysław in Seretny, Anna (ur.): *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 63–78.
- Zarzycka, Grażyna, 2019: Kulturemy polskie – punkt widzenia, techniki ich wydobywania i negocjowania: Stosowanie perspektywy etnolingwistycznej w glottodydaktyce polonistycznej. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 26. 425–441. DOI: <https://doi.org/10.18778/0860-6587.26.29>.